

Osmijeh s hiljadarke

– Čovjek ti je proklet, pazi šta ti kažem. Čovjek ti je prokletinja nad prokletinjama! Čak i ako nije sam proklet, džaba mu, kad su prokleti svi oko njega. Zatruju ga, ko kakav virus. Pa ti na isto dođe.

– Ma ja, na isto.

– Možeš ti mislit da pretjerivam, da nisu baš svi takvi, al istina ti je vako kako ti ja kažem. Svaki čovjek... Al neće ljudi da to prihvate, neki se prave budale, a ima ih i slijepih kraj zdravih očiju. Pa kad nešto vako ispadne, onda se stanu iščuđavat. Onda kuknjava...

– Jest, onda se čude.

– Zato upamti, svaki ti je čovjek proklet. Vazda je bio i vazda će bit. Ako meni ne vjeruješ...

– Ma vjerujem...

– ... al ako meni ne vjeruješ, jer šta bi neko pijanom Seji vjerovo, onda pogledaj oko sebe, u kavani, ili vidi vani ako misliš da je bolje il drukčije. Gledaj di očeš. Eto, dovoljno ti je samo da pogledaš Arifa!

– Ja vala, Arif...

– Eno ti ga, tamo, za šankom. Vid šta osta od njega. Ništa!

– Taman ništa.

Razgovarali su tako Sejo i Esad, koje su svi zvali Lonac i Poklopac. Sejo bi svakoga proživakao, svačiju sudbinu triput prevrnuo, svaki život i muku odvagunuo, promislio, pa onda izbacio iz sebe ono što se od svega toga u njemu iskristaliziralo kao životna istina koju je morao svijetu obznaniti. A taj svijet je bio samo Esad, koji bi svaku Sejinu misao poklopio nekom kratkom svojom, uglavnom potvrdnom. Drugi nitko nije htio slušati ni Seju, a ni Esada, jer su mislili da su već odavno čuli sve što im Lonac i Poklopac imaju reći.

Sjedila su ta dva radnika zeničke Željezare u kavani kakvih je u blatnjavim ulicama nakon procvata rudnika i industrije bilo na desetke. Ispirali su iz grla čađu i sve ono što bi pokupili u zagušljivim halama i rudnicima. Arif, čovjek kojeg su mjerkali, stajao je za šankom sam, bez pića, i gledao preda se. Gosti mu nisu smetali, pravili su se da ga ne poznaju, da ga ne vide, a svi su znali za Arifa Hiljadarku, Arifa Stobanak. A samo je jedan dan bio prošao otkako je saznao da je njegovo lice na novoj novčanici od hiljadu dinara.

Dan koji će mu promijeniti život svanuo je u proljeće 1957., a jedino po čemu ga je Arif razlikovao od prethodnih bila je znatiželja čije će lice osvanuti na novčanici koja samo što nije puštena u promet. Četrdesettrogodišnjeg radnika Željezare moralo je to zanimati jer je bilo i najavljeno kako će na novčanici biti lik jednog zeničkog radnika. Noć je proveo u razmišljanju koji će od njegovih šefova krasiti novčanicu i čija bi glava ondje najbolje pristajala, a on je svakoj nalazio nekakvu manu. Onda se nasmijao sam sebi, kojim budalaštinama krade Bogu sate, i pred zoru utonuo u miran san.

U podne je ušao u autobus za Željezaru da odradi drugu smjenu, no tek što je sjeo, počеше se putnici komešati, gurkati, mjeriti ga, vadeći pare iz džepova i razmotavajući novčanice. Nikad u ovom gradu ljudi nisu gledali svoja posla, uvijek su zabadali nos gdje im nije mjesto, ali da ga ovako mjerkaju i

zure u njega – to Arif još nije doživio. Upravo kad je zbog nelagode htio ustati i izaći na prvoj stanici, ogłosi se jedan od putnika:

– Jesil to ti, majke ti? – upita i dobaci mu novčanicu u krilo. I tako je sve počelo.

U početku, barem taj prvi dan, Arif je odbacio mogućnost da je upravo on na novčanici od hiljadu dinara. Nije vjerovao ni slici ni svom odrazu u ogledalu. Tamno i nasmijano lice moglo je biti svačije, njegovo nije ni manje ni više garavo od drugova koji s njime rade. Počeo se i šaliti sa slikom, kao da je u pitanju kakva igra.

– Da dodaš brkove, eto ti onog novajlije iz Brčkog u talionici. Ili malo nakriviš usta i pljunuti naš voditelj smjene. Jedno je sigurno, nije Asim. On je krezav. Al, opet, neš ti posla nadoslikat zube?!

Tako bi Arif okrenuo na šalu i smijeh, a da nije ozbiljno pomišljao na mogućnost kako bi to uistinu mogao biti on.

Ljudi ga nisu prestajali zaustavljati na cesti, znani i neznani, a drugovi na poslu tapšali ga po ramenima i veselili se kao da je slika njihova.

– Ide Arif Hiljadarka! – vikali bi iz daljine čim bi ga spazili, a on se uzalud branio. Kada bi mu dojadilo i kada bi ga počeli ometati u poslu, odbrusio bi im:

– Pusti me, bolan, sve i da jest, a nije, nećemo ni ti ni ja od toga bit bolji ni pametniji?

To bi ih malo primirilo, a onda bi opet navalili. Vidio Arif da protiv svijeta ne može i odustao od toga da im kvari veselje i šalu. Valjda ljudima treba neka zanimacija pa im se od silne želje počelo pričinjati i ono čega nema. Sve je tako mislio Arif prvog dana, ali nakon bezbroj ponavljanja pomalo je postajao svjestan mogućnosti da je upravo on taj lik na hiljadarki. No od toga mu nije bivalo nimalo lakše.

Već dva dana ne jede i ne troši ništa, vrag je htio da mu u džepu same hiljadarke ostanu. Izvadio bi novčanicu da je pruži prodavaču, i onda bi mu odjednom, taman kad bi je htio staviti u tuđu ruku, postala draga i bliska kao vlastita slika. Kao da daje dio sebe. Zašto mu je još i ta briga trebala?

– Vako ti on i jutros, blijed ko krpa. I šuti. Uđe u kavanu i zapne, ne zna, jadan, kud bi sa sobom. Stane za šank, zaboravi i naručit, a ljudi mu prilaze, pozdravljaju ga, gurkaju, dobacuju, al on ko mrtav, pa ga se na kraju okanili. Sad hoda okolo ko duh. A nekad bio veseo čovjek, zajebant – odmahivao je glavom Sejo, ali se vidjelo da mu je više do priče nego do žaljenja.

– Jest, vala, pravi.

– Ne znam čovjeka koji se smije više od njega. Šta god pođeš s njim, okrene na šalu. Ogromna ljudina, pa krupan i težak glas, al opet ljudima bilo drago vidit kako se smije i kako mu ramena poskakuju. Doduše, nikad na poslu. Moro je za trojicu radit, osmero mu djece visilo za vratom. Nema ti kod njega na rakiju il cigare bacit paru, od usta je odvajo. A opet mu do zajebancije, kad god uvati prilike. Ko da nikad muke ni gladi nije vidio. Neba mi, kako god da je dogurala slika na hiljadarku, ako se iko trebo smijati na njoj, onda je to Arif.

– Stvarno, kako dogura slika, da mi je znat...

– To ti se moglo dogoditi samo vako i nikako drugačije. Još su prije tri godine neki s aparatom odali po tvornicama i rudnicima i slikali radnike. A znaš da je tad ono Arif bio među najboljima. Fala Bogu, dvajst godina u Željezari, znao je zatvorenih očiju po njoj se snalaziti. Sjećam se tačno, te godine je dobio i Orden rada. Nije ga moglo slikanje mimoić nikako! Al, nije to ta slika za hiljadarku...

– Baš sam i htio reć da nije baš ko fotografija.

– Jok, malo je iskrivljena. Treba se malo bolje zagledat. Vidi se da je to Arif, al malo drugačije. Zato jer su te slike

dali nekom akademskom slikaru, nekom Andrejeviću, davo će ga znat, i ono što je on nasliko, to je išlo na paru.

– Vidiš ti, jadan čovjek više ne može ni sliku svoju za sebe imat – završio je Esad Sejinu priču.

Arif je izašao iz kavane tiše nego što je ušao. Zeničani pamte njegovo okruglo garavo lice veselih očiju i mesnatog nosa, bijele zube i crnu kosu, Umjesto lica s novčanice, sada vide obješenu kožu na pognutoj glavi, lice kroz koje počinje izbijati nekakvo bljedilo. Kad je izašao, u kavani nastade graja i čuđenje:

– Propade čovjek!

– E, baš ga je zgromilo!

– Šta ćeš, šok je to.

– Čuj, da mu ne kažu, ni da ga pitaju, već...

– Pitali su oni njega – dobaci Sejo kojeg nisu badava zvali Lonac, a Esad poklopi;

– Pitali, nego šta!

Okružiše ih da čuju Sejinu priču.

– Noć prije došo mu neki službenik...

– Prije čega?

– Prije izlaska novčanice. I ne prekidaj! Došo neki iz Narodne banke, ko iz pakla božemeprosti, da kupi dušu. Sav u crnom, crne cipele, lače, košulja, kaput, i crn šešir. Kad je zazvonio, svi se Heraliči pomoliše jer je bila skoro ponoć. A on, ni da uđe ni da izađe, već onako s praga, iz mraka, ko da ga nema, već samo njegovog glasa, potura nešto, potpiši pa potpiši.

– Potura? A šta potpisat? – opet isti od slušatelja upada.

– Nije ni Arif znao. Nit mu je ovaj davo vremena da razmisli, ni papire da pročita. Samo neku suradnju pominje... te suradnju s njime, te njihovu s njim, te će banka nagradit suradnju...

Al nije ni Arif vesla siso. On ti njemu nek mu ostavi papire, pa će... kako je ono reko... konzaltirat se s nekim ljudima. I bez papira ljudi gube glave, a kamoli s papirima, kaže. Uto nesta čovjeka tako naglo da se Arif zamisli jel to neki mahnit čovjek, jel to samo sanjo.

– Ja, dobro mu je reko. I bez papira ljudi gube glavu – dovrši Esad.

– Zna li sad da je to bilo zбоgradi novčanice? – pitao je netko tek toliko da pita, pošto se ostali duboko zamisliše.

– Jebaji ga, sad zna! A sad će šipak dobit – Sejo završi priču savijanjem ruke u laktu i dobro je stisnu.

Prošlo je nekoliko mjeseci od izlaska novčanica, a po Arifu bi se reklo da je prošlo nekoliko godina. Pognuo se u leđima, glas mu se produbio, a oči upale. Bio je to drugi čovjek i živio je drugačijim životom, životom zanovijetala i pijanice.

Prvo su ga ljudi uvjerali da je on na novčanicama, što je uskoro prihvatio kao i to da se zove Arif. Nekako je sigurnije vadio onu hiljadarku koju su mu davno dobacili u autobusu, mjerio je, dizao na svjetlo, bliže pa dalje od očiju. Sva se izlizala pa je i slika na njoj postala nekako mutnija. Mjerio ju je krišom, da ne vide drugi kako još nije siguran u ono što svaki čovjek kojeg zna uzima zdravo za gotovo. Ali nisu ljudi stali na tome: počеше ga uvjeravati da može silnu paru dobiti, da su ga prevarili i da je budala ako ne izganja svoju pravdu.

– Milijone trebaš dobit, samo moraš izganjat to. Oni rudari s pethiljadarki svaki su dobili po pola milijona dinara, pitaj koga očeš. A ti, Arife, kuvaj se u Željezari kad si budala... – slušao je svaki dan iste prodike, svaki probisvijet bio mu je advokat.

Arif više nije mislio ni na svoje, ni na djecu, ni na posao. Mislio je samo koliko može biti bolje od ovoga što jest. I svi drugi vide da može, samo mu nitko ne zna reći kako. Može biti

da ovakvi ljudi kao što je on i žive bolje negdje drugdje, samo što on to ne zna, jer nije nikad ni vidio ništa izvan Željezare. Sad mu i ona odjednom poče smetati.

Dok je razmišljao što bi mogao biti, zaboravio je što jest, pa su ga drugi, čak i oni najbliži, sve teže prepoznavali. I sada mu za to što ne može dohvatiti ono što mu je nadohvat ruke, nije bila kriva samo banka već svi oko njega.

– Nema Arifa danas – okretao se Esad po kavani. Sve je bilo kao i prije, sumorno predvečerje, žuljave ruke iz kojih klizi krigla, i suho grlo, ma koliko nadolijevao.

– Nema, nema – vrtio je značajno glavom Sejo.

– Šta će to bit...

– Vražja posla, eto šta! – obrecnu se Sejo.

– ???

– Opet ga pijanog odnijeli sinoć. Utuvili mu u glavu te milijone, samo o njima priča! Sad će, kaže, smanjit, traži pola milijona. Valjda zato što je od njega ostalo pola čovjeka. Čuo sam da su mu i djeca gladna, sve je spisko na silne puteve u Beograd. Kampira čovjek pred Narodnom bankom.

– Pa šta kažu?

– Ništa, ni da priznaju da je on na slici, ni da su mu dužni. A on zapeo. Otkako je počeo pit, raspravlja se o njemu i u Željezari. Ostat će bez posla...

– Znači, propo čovjek.

– Al ne da reć da pije. Sve on, kaže, drži pod kontrolom. I malo gucne jer ga ubija zub, onaj do prednjih sa strane, što malo strši iznad ostalih. Boli ko sam đavo! Al neće da ga vadi jer mu je to, kaže, dokaz. “Vidi, nu”, upire ljudima prstom u novčanicu, “evo i njemu viri zub sa strane, veći od ostalih. Aj reci, jel viri?” pa sve obletava oko ljudi, maše s parama, upire

u njih pa razjapi usta, iz njih bazdi po rakiji, a ljudi se okreću, ne znaju bil se budali smijali ili plakali... Onda se Arif sjeti da ga boli zub, pa zalije, i sve ispočetka.

Sreća u nesreći je da je Arif ubrzo obolio i maknuo se od ljudi. Bilo ga je u novinama nakratko, a onda se sve brzo zaboravilo. Nakon nekoliko intervjuua i fotografija počeli svi sumnjati da je ta oronula i blijeda spodoba ikad mogla biti u vezi s garavim čvrstim rudarom na novčanici. Tako ispade da je Arif Heralić umirovljen zbog bolesti, a ne zbog toga što je najbolji radnik Željezare, jednostavno rečeno, pobudalio. Što drugo reći za čovjeka koji je cijeli dan pio i hvatao se za zub, unosio se svakom u lice razjapljenih usta i častio milijunima koje nema, a sljedećeg dana tumarao pričajući sam sa sobom kako nema više Arifa, zna li netko Arifa, sjeća li se tko nekakvog Arifa... I onda opet iznova.

Iz bolnice je izašao već za nekoliko mjeseci, ali tada je već bio gladan, žedan, siromašan i zaboravljen. Ljudi ga stadoše zaobilaziti. Sjete ga se neki tu i tamo, pa da operu savjest i sačuvaju dobre uspomene, nađu mu neki posao da mu djeca ne pomru od gladi. Tako je Arif bio i statist u Bulajićevim filmovima. Onakav crn dobro mu bi poslužio gdje god su u filmu trebali lugara, radnika, rudara. Arifovo lice koje je nekad, kažu, vrijedilo milijun dinara, smiješilo se u dnu ekrana za jedva petsto dinara dnevnice i topli obrok.

– Tako ti je to – Sejo je završio šutnju u kojoj su njih dvojica, Lonac i Poklopac, sjedili sami otežalih glava. Stolice oko njih već su bile preokrenute naopačke i poslagane na stolove.

– Šta ćeš – nadoveza se Esad, kao i uvijek. Puno tog je prošlo, ali neke stvari na sreću ostaju iste.

– Ne ću se više za Arifa, ima godinu – reče Sejo.

– Ima i više – ispravi ga Esad.

Šutnja, još jednom. Sejo je kuckao noktima po praznoj krigli.

– Ko zna kakvo ga zlo zamete...

– Misliš da ga nije pustilo? – Esad shvati da Sejo zna više od njega.

– Ne mislim, znam! – Sejo će samouvjeren.

– Kako, majke ti?!

– Fino – Sejo se uspravi i namjesti, sretan što može ispričati još jednu priču. – Sjedio ti ja s njim, još tad, prije godinu, ovako ko s tobom. Bilo još ljudi okolo, al on će meni, namiguje, u povjerenju. Isprva mi izgledalo ko da se smirio. Učini mi se kratko da ga je pustilo ludilo, pa pomislih kako opet sjedim s našim starim Arifom. A onda mu nešto bljesnu u očima, osvrne se sluša li ko, pa pođe: “Sejo, jadan, znaš li ti šta su autorska prava?” “Znam, ti ćeš mi reć”, ja se obrecnu, “al kakve to veze ima?” “To ti je”, opet on meni objašnjava, ko da gluvom pričam, “kad na neke stvari što su od tebe, imaš pravo ko na kuću svoju i sve šta je u njoj!” Vrtim ja glavom, već vidim kuda to ide. On nastavlja: “U to ti spadaju i slike. Proučio ja. I svaki koji koristi tvoje, odštetu ti duguje!” Ništa ti dobro od te logike neće ispast, Arife moj, skoro da mu kažem, al on privuče stolicu da ga bolje čujem i sav se ozari u licu: “A moja ti slika na hiljadarki. Zamisli sad da svaki onaj ko u ruci ima hiljadarku, meni plati odštetu. Zamisli...”

– Ja budale, ha-ha! – nasmija se Esad Poklopac tako naglo da je Sejo poskočio. – Šta je tu smiješno, jebem ga?! – Sejo se malo odmakne od njega. – Ima li šta ozbiljnije od ovoga, kad se ovako čovjeku život okrene? Ljudska je to patnja, a ne vic! To je ozbiljno ko... ko... pogrebna povorka! Taman tako.

– Jest. Pogrebna povorka, al nizbrdo – nije se Esad dao. Ali kad primijeti da se Sejo sprema ustati, pokuša ga zadržati:

– I, šta je onda dalje naumio?

– Ne znam, vala – odvrati Sejo preko volje. Ne pamti kad mu zadnji put nije bilo do pričanja i kad zadnji put nije dovršio priču. – Zaiska mi za pivu, ogrnu se nekim vrećastim kaputom, možda istim ko prije samo što je sad na njemu osušenom visio ko vreća. Dok sam ja konto to o kaputu, on već izašo, i eto – raširi Sejo ruke kao da mu ponestade riječi.

– Čovjek ti je prokletinja nad prokletinjama! – sjetio se s čime će završiti.